

საბანკო კონკურენციის თავისებურებანი საქართველოში

მერაბ ვანიშვილი –
სტუ-ს პროფესორი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
E-mail: merabvanishvili@yahoo.com

ტელ.: 598 113 753

დავით ხაჭაპურიძე – სტუ-ს დოქტორანტი
E-mail: davitkhachapuridze@gmail.com

რეზიუმე

წინამდებარე სტატიის მიზანია განხილვა იმისა, თუ რას წარმოადგენს საბანკო ბაზარი და ბანკებს შორის კონკურენცია, რა კომპონენტებისგან შედგება სესხის საპროცენტო განაკვეთი, რათა საშუალება მოგვეცეს უფრო კვალიფიციურად შევაფასოთ სასესხო განაკვეთების დონის განმაპირობებელი ფაქტორები და დავინახოთ მისი შემცირების რეალური გზები.

სტატიაში ასევე ასახულია საბანკო სისტემაში კონკურენციის ამსახველი სხვადასხვა ფაქტის საერთაშორისო ჭრილში წარმოდგენის მცდელობა. სტატიის ბოლოს გამოკვეთილია სესხების საპროცენტო განაკვეთების შემცირების სამი გზა, რომელთა განხორციელების მიმართვას, შესაძლოა, მნიშვნელოვანი ეფექტი ჰქონდეს.

ანალიზის შედეგად შეიძლება რამდენიმე დასკვნის გამოტანა: 1) სესხებზე საპროცენტო განაკვეთების შემცირება ხარჯების არსებული

სტრუქტურის პირობებში რთულია. თუმცა, არსებობს ხარჯების ნაწილის კლების პოტენციალი, რაც მატერიალიზაციის შემთხვევაში, სესხებზე პროცენტების კლებაში აისახება; 2) მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს საბანკო სისტემაში კონცენტრაცია დიდია, კონკურენციის დონე საკმაოდ მაღალია. კონკურენცია ზღუდავს მომგებიანობას, რაც ნათლად აისახება კაპიტალზე ამონაგების ისტორიულ დაბალ დონეში; 3) ქვეყანაში მაღალია საკრედიტო რისკები, რომელთა ფასი სესხის საპროცენტო განაკვეთში იდება და დაახლოებით 4 პროცენტით ზრდის მას. საკრედიტო რისკის შემცირება შესაძლებელია ბანკებში რისკების მართვის ფუნქციის უფრო მეტად დახვეწით; 4) კაპიტალისა და ლიკვიდობის საზედამხებელო მოთხოვნების ცვლილებას სასესხო განაკვეთზე სხვა ფაქტორებთან შედარებით უმნიშვნელო გავლენა აქვს.

შესავალი. საბანკო სისტემა წარმოადგენს ეკონომიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სექტორს ყველა სახელმწიფოში. ზოგადად, მეტ-ნაკლები ინტენსივობით, ყველა ფიზიკურ და იურიდიულ პირს გააჩნია შესება ფინანსური სახის საშუაშაფლო ინსტიტუტებთან. ეს ურთიერთობა განსაკუთრებით დიდ როლს იძენს განვითარებულ ქვეყნებში, თუმცა იგივე ითქმის განვითარებად და გარდამავალი ქვეყნების მიმართაც. უდაოა ის ფაქტი, რომ ბანკები არიან უმთავრესი აგენტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მსესხებელთა და მეანაბრეთა დაკავშირებას; ისინი აადვილებენ კაპიტალის გაცვლა-გამოცვლას და მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ეკონომიკაში, რამდენადაც ახდენენ რესურსების გადანაწილებას ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში. ხელისუფლება, თავის მხრივ, ასევე ატარებს ფინანსურ პოლიტიკას

ეკონომიკისა და საბანკო სისტემის რეგულირებისათვის.

საქართველომ განიცადა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური ტრანსფორმაცია ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში. სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებადი ეკონომიკური სისტემიდან ქვეყანა გადავიდა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის სისტემაზე, საქართველომ განახორციელა ფართო მასშტაბიანი ეკონომიკური და ფინანსური რეფორმები ზოგადი ეკონომიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციისა და მამოძრავებელი საბაზრო ძალების ჩამოყალიბების მიზნით.

აღნიშნულმა რეფორმებმა შეზღუდეს სასაქონლო და ფინანსური ბაზრები, მოახდინეს სახელმწიფოს მფლობელობაში მყოფი საწარმოების რესტრუქტურირება და პრივატიზება გლო-

ბალური კონკურენციისამდის მათი გახსნის მიზნით. გარდამავალი ფაზის ფარგლებში ფინანსური სექტორების გაძლიერებისა და რესტრუქტურისაციის პარალელურად გაუმჯობესდა საბანკო-ფინანსური სერვისების რეგულირება, რაც, თავის მხრივ, გათვლილი იყო სტაბილური ეკონომიკური ზრდის შესანარჩუნებლად და საბაზრო ძალების ჩამოსაყალიბებლად. სახელმწიფო ბანკების პრივატიზებამ და შიდა და გარე საბაზრო პროდუქციაზე გარკვეული შეზღუდვების დაწესებამ გაზარდა ისეთი კომერციული ბანკების რიცხვი, რომლებიც ოპერირებდნენ არაეფექტურ ეროვნულ ბაზარზე, რითაც გამოიწვიეს ღრმა ცვლილებები კონკურენტუნარიან საბანკო სისტემაში.

ფინანსური ბაზრების რეფორმირება და ლიბერალიზება გათვლილია საქართველოს ფინანსური და საბანკო სისტემების გაუმჯობესებაზე. დერეგულირებამ და ლიბერალიზებამ, რომელსაც თან სდევს ტექნოლოგიური განვითარება, მნიშვნელოვნად შეცვალა საქართველოს ფინანსური სერვისების ინდუსტრიის კონკურენტუნარიანი სტრუქტურა.

უკანასკნელ ხანებში საზოგადოებაში ხშირად საუბრობენ სესხების საპროცენტო განაკვეთების შემცირებაზე. სპეციალურ ლიტერატურაში და მედიაში გავრცელდა აზრი, რომ საბანკო სექტორში კონკურენციის დაბალი დონის გამო, საქართველოში საპროცენტო განაკვეთები ხელოვნურად არის გაზრდილი¹.

დაბოლოს, მზარდმა აკადემიურმა ინტერესმა საკითხის მიმართ და საბანკო სექტორთან დაკავშირებული კვლევების სიმცირემ გამოიწვია ჩვენი მოტივაცია გარდამავალი ქართული ეკონომიკის საბანკო სექტორის კონკურენტუნარიანობის შესწავლისთვის.

ჩვენი კვლევის მიზანია განხილვა იმისა, თუ რას წარმოადგენს საბანკო ბაზარი და ბანკებს შორის კონკურენცია, რა კომპონენტებისგან შედგება სესხის საპროცენტო განაკვეთი, რათა საშუალება მოგვეცეს უფრო კვალიფიციურად შევაფასოთ სასესხო განაკვეთების დონის განმაპირობებელი ფაქტორები და დავინახოთ მისი

შემცირების რეალური გზები. აქვე გაკეთებულია საბანკო სისტემაში კონკურენციის ამსახველი სხვადასხვა ფაქტის საერთაშორისო ჭრილში წარმოდგენის მცდელობა. სტატიის ბოლოს გამოკვეთილია სესხების საპროცენტო განაკვეთების შემცირების სამი გზა, რომელთა განხორციელების მიმართვას, შესაძლოა, მნიშვნელოვანი ეფექტი ჰქონდეს.

კვლევის შედეგები. როგორც კვლევამ გვიჩვენა, ბანკებმა სესხებზე ფასის დადებისას უნდა გაითვალისწინონ ყველა ხარჯი (მათ შორის კაპიტალის ხარჯს) და რისკი, რომლებიც ამ სესხის გაცემასთან არის დაკავშირებული. ესენია: კაპიტალის ხარჯი, ვალდებულებების ხარჯი, ლიკვიდობის ხარჯი, ფიქსირებული აქტივების ხარჯი, საოპერაციო ხარჯები (ხელფასები, მარკეტინგი და ა.შ.), საპროცენტო რისკის ხარჯი და საკრედიტო რისკის ხარჯი. ამ ხარჯების გადასაფარად ბანკს გააჩნია როგორც საპროცენტო, ისე საკომისიო შემოსავლები.

ხარჯების სტრუქტურა, 2012 წლის მდგომარეობით, მოცემულია **1-ელ დიაგრამაში**. სესხზე საპროცენტო განაკვეთის ფორმირებაში ყველაზე დიდ როლს საოპერაციო ხარჯები ასრულებენ (8,1 პროცენტი). შედარებით მცირე, მაგრამ საკმაოდ მნიშვნელოვანია მოზიდული სახსრების ღირებულების ხვედრითი წილი (5,38 პროცენტი)². ასევე მნიშვნელოვანია საკრედიტო რისკის წონაც (4,12 პროცენტი)³.

ბანკებმა სესხები იმ პროცენტში უნდა გაცენ, რაც ბანკის აქციონერებს კაპიტალზე სასურველ უკუგებას მოუტანს (საქართველოს ეროვნული ბანკის გამოკითხვაზე დაყრდნობით დასაბეგრი მოგების სასურველი განაკვეთი კაპიტალის 15 პროცენტია). თუმცა, რეალურად 2012 წელს საბანკო სისტემაში ბევრად ნაკლები მოგება მიიღო. ეს, ერთი მხრივ, გამოწვეულია იმით, რომ ბანკები 2012 წელს სესხებს უზარალობის წერტილზე⁴ უფრო იაფად გასცემდნენ, ხოლო მეორე მხრივ, მათი კაპიტალი და ლიკვიდობა საზედამხედველო მოთხოვნებს აჭარბებდა და ბანკების ფინანსურ ეფექტიანობას ამცირებდა.

¹ იხ. მაგალითად: მ. ხარაზიშვილი, საბანკო კრედიტებზე მაღალი პროცენტები ინფლაციის ბრალია: ქვეყანაში ბანკებს შორის კონკურენტული გარემო ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული /http://abg.org.ge/docs/rezonanseinterest_rate.pdf.

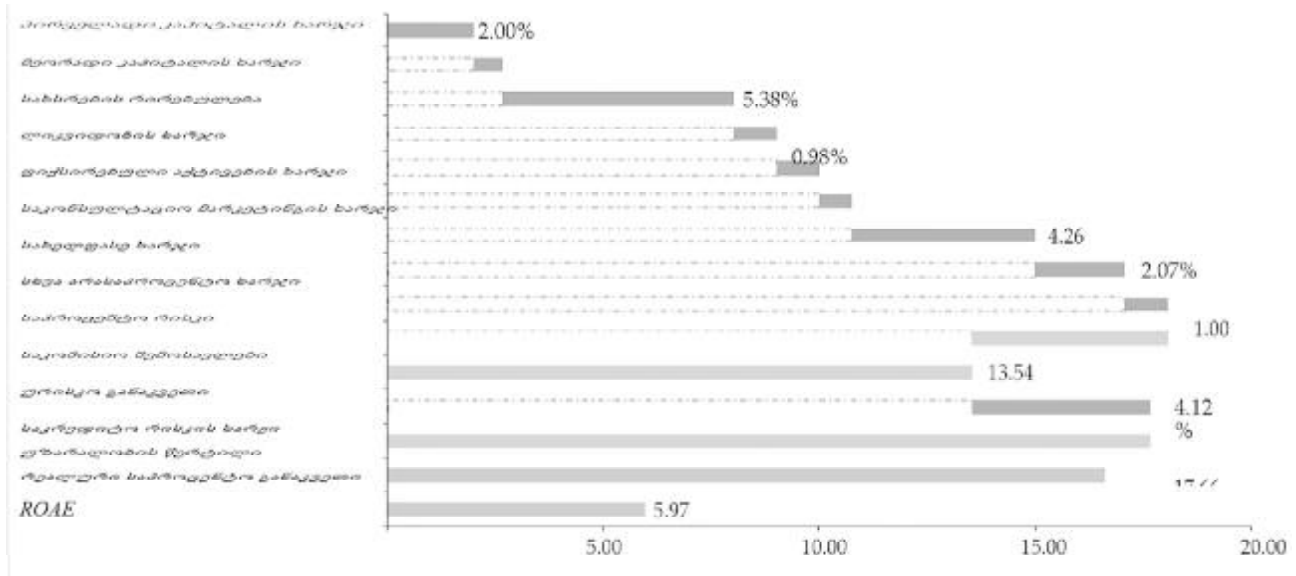
² ვალდებულებების მოზიდვა ბანკებს საშუალოდ 6,72 პროცენტი უჯდებათ, თუმცა რადგან სესხების ნაწილი კაპიტალით ფინანსდება, საბოლოო სესხის განაკვეთს ვალდებულებების ხარჯი მხოლოდ 5,38 პროცენტით აძვირებს.

³ სესხის ძირითადი თანხის საკრედიტო დანაკარგი ბოლო 10 წლის განმავლობაში საშუალოდ 3,5 პროცენტია. ამ დანაკარგის და მასზე დარიცხული პროცენტის დასაბალანსებლად ბანკებმა სესხები 4,1 პროცენტით უნდა გააძვირონ.

⁴ უზარალობის წერტილში იგულისხმება საპროცენტო განაკვეთი, რომელიც ბანკებს სასურველ უკუგებას მოუტანს კაპიტალზე.

დიაგრამა 1. სესხის პროცენტის ფორმირება

ბანკებმა დაფინანსების სტრუქტურაში უნდა შეარჩიონ ვალდებულებებისა და საკუთარი კაპიტალის ისეთი კომბინაცია, რაც საშუალო შეწონილ კაპიტალის ხარჯს მინიმუმამდე ამცირებს. იმის გამო, რომ ზოგადად ვალდებულებები კაპიტალზე იაფია, ფინანსური ლევერიჯის ზრდა⁵ საშუალო შეწონილ კაპიტალის ხარჯს ამცირებს. თუმცა, ფინანსური ლევერიჯის ზრდა ასოცირდება ბანკის რისკიანობის ზრდასთან და გაზრდის ინვესტორის (როგორც აქციონერის, ისე კრედიტორის) მიერ მოთხოვნილ შემოსავალს – ანუ ბანკის ხარჯს. ამის კარგი მაგალითია მე-2 დიაგრამა, სადაც ჩანს, რომ ბანკებს რომლებსაც გააჩნიათ მაღალი კაპიტალის კოეფიციენტი, მოეთხოვებათ დაბალი საკრედიტო რისკის ხარჯი.

საქართველოს საბანკო სექტორში კაპიტალის ხარჯი და ვალდებულებების ეფექტური ხარჯი (ლიკვიდობის მოთხოვნების გათვალისწინებით) ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად არ განსხვავდება. შესაბამისად, საბანკო საქმიანობის დაფინანსებაში ვალდებულებების წილის ზრდას, საშუალო შეწონილი კაპიტალის ხარჯზე (WACC) უმნიშვნელო (ან, შესაძლოა, ნეგატიური) ეფექტი ექნება.

ქვემოთ განხილული იქნება სესხის საპრო-

ცენტო განაკვეთის ცალკეული კომპონენტები:

კაპიტალის ხარჯი: საბანკო სისტემისათვის ადეკვატური კაპიტალის ოდენობა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების 8 პროცენტს შეადგენს. ამ დაშვებით დათვლილი პირველადი კაპიტალის ღირებულება მრავლდება სისტემაში კაპიტალის საშუალო ხარჯზე (იგივე აქციონერის მიერ მოთხოვნილ ამონაგებზე, რაც 2012 წლის დეკემბრის მონაცემებით 15 პროცენტს შეადგენს). ხოლო მეორადი კაპიტალი, რაც რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების 4 პროცენტს შეადგენს, ბანკებს საშუალოდ 10 პროცენტი უჯდებათ.

ვალდებულებების ხარჯი: 2012 წლის დეკემბრის მდგომარეობით, საბანკო სისტემას საკრედიტო რესურსების მოზიდვა 6,72 პროცენტი უჯდებოდა. ეს კი სესხებს 5,38 პროცენტით აძვირებდა (რადგან სესხების მხოლოდ ნაწილი ფინანსდება ვალდებულებებით, დანარჩენი კი – კაპიტალით). საქართველოში, სხვა ქვეყნებთან შედარებით, ვალდებულებების მოზიდვა, ძვირი ჯდება შემდეგი სამი ძირითადი მიზეზის გამო: ბანკებს შორის კონკურენციის მაღალი დონე, დანაზოგების დაბალი დონე⁷ (დიაგრამა 3) და ქვეყნის რისკი.

ადგილობრივი რესურსებით ბანკების მოთხო-

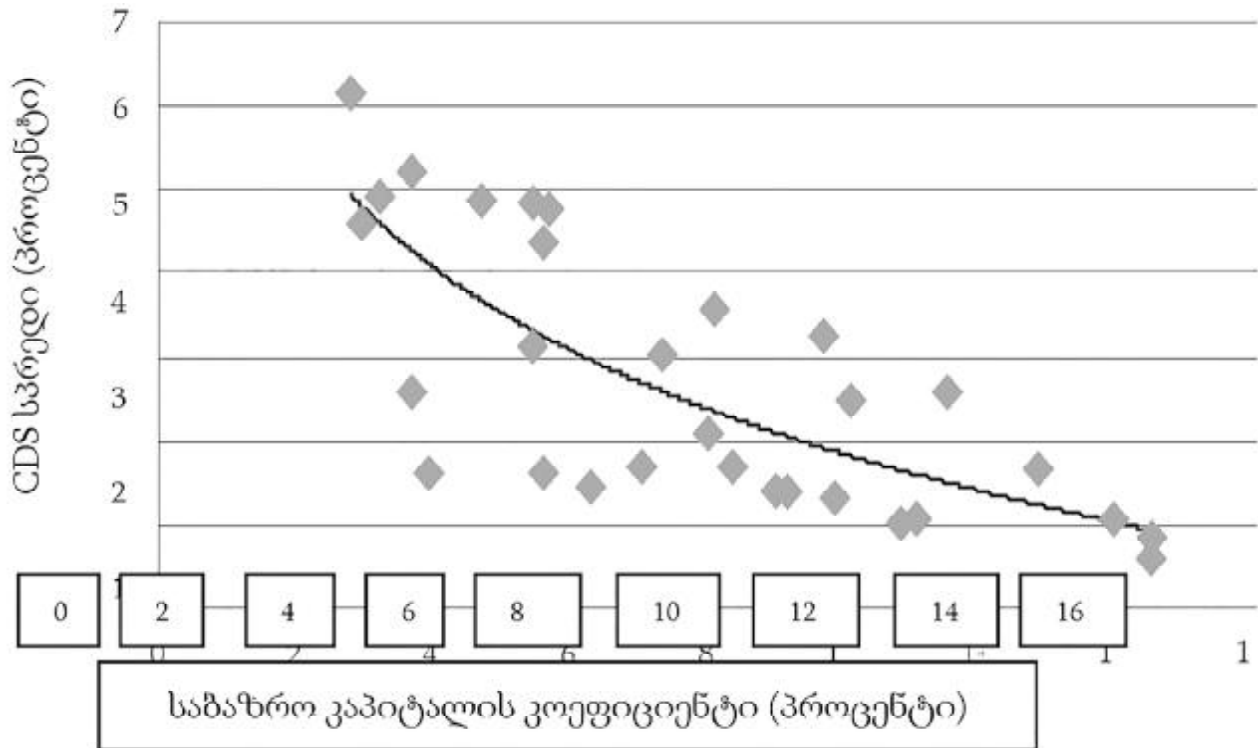
⁵ ლევერიჯის ზრდაში იგულისხმება დაფინანსების სტრუქტურაში ვალდებულებების წილის ზრდა.

⁶ წყარო: ბლუმბერგი (თავისუფალი ქართულენოვანი ენციკლოპედია ვიკიპედიიდან), CDS სპრედი არის 5 წლიანი საკრედიტო დეფოლტის სპრედი, ხოლო საბაზრო კაპიტალის კოეფიციენტი (პროცენტი) არის ბაზრის კაპიტალიზაციის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთან.

⁷ საქართველოში დანაზოგის დონე ერთ-ერთი ყველაზე დაბალია მსოფლიოში. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, ამ მაჩვენებლით საქართველო 108-ე ადგილზე იმყოფება. მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით, ერთობლივი დანაზოგების მთლიანი მოცულობის მიმართება მთლიან შიდა პროდუქტთან საქართველოში, დანარჩენ მსოფლიოსთან შედარებით, ერთერთი დაბალია.

დიაგრამა 2. კაპიტალის ადეკვატურობა და დაფინანსების ხარჯი⁸

ოვნის დაუკმაყოფილებლობაზე მიუთითებს ასევე, ბანკების მიერ სახსრების გარე ბაზრებზე ძიება, რაც ბოლო წლებში არარეზიდენტების დეპოზიტების მზარდ ტენდენციაში აისახა.

არსებული მდგომარეობით, საბანკო სისტემაში ვალდებულებების ხარჯი არ არის გრძელვადიანი წონასწორობის წერტილში. ამას ადასტურებს თუნდაც ის, რომ ეროვნულ ვალუტაში მოზიდულ გრძელვადიან დეპოზიტებზე საპროცენტო განაკვეთი საშუალოდ 11 პროცენტია (ლიკვიდობის საჭიროების გათვალისწინებით, ეფექტური ხარჯი კიდევ უფრო მეტია) და კაპიტალის 15 პროცენტთან ხარჯს მცირედით ჩამორჩება, მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნული ვალუტით სახსრები ძირითადად მოკლევადიანია და კაპიტალი კი გრძელვადიანი, ხოლო შემოსავლიანობის მრუდი საკმაოდ ციცაბო.

რაც შეეხება დანაზოგების დონის ზრდას, ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად, მას ხელს შეუწყობს ქვეყანაში საპენსიო რეფორმის განხორციელება. დანაზოგების ფორმირების სერიოზული წყაროა აგრეთვე საბანკო სექტორში სპრედის შემცირება, ანუ დღეს საქართველოში სხვაობა დეპოზიტის პროცენტსა და სესხის პროცენტს შორის არის მსოფლიოში ერთ-ერთი

ყველაზე დიდი და ეს ტვირთი რეალურად არის ის, რაც ამცირებს ჩვენს დანაზოგებს. გრძელვადიან პერსპექტივაში, ეკონომიკისა და დანაზოგების ზრდის კვალდაკვალ, მოსალოდნელია ვალდებულებების ხარჯის შემცირება.

ქართული ბანკების საკრედიტო რეიტინგები, ქვეყნის რეიტინგის გათვალისწინებით, საკმაოდ მაღალია. შესაბამისად, ქვეყნის რეიტინგის ზრდასთან ერთად, კიდევ უფრო გაიზრდება ბანკების შეფასებებიც. ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს მოზიდული სახსრების (როგორც ვალდებულებების, ისე კაპიტალის) ღირებულების შემცირებას და გააიაფებს სესხებს.

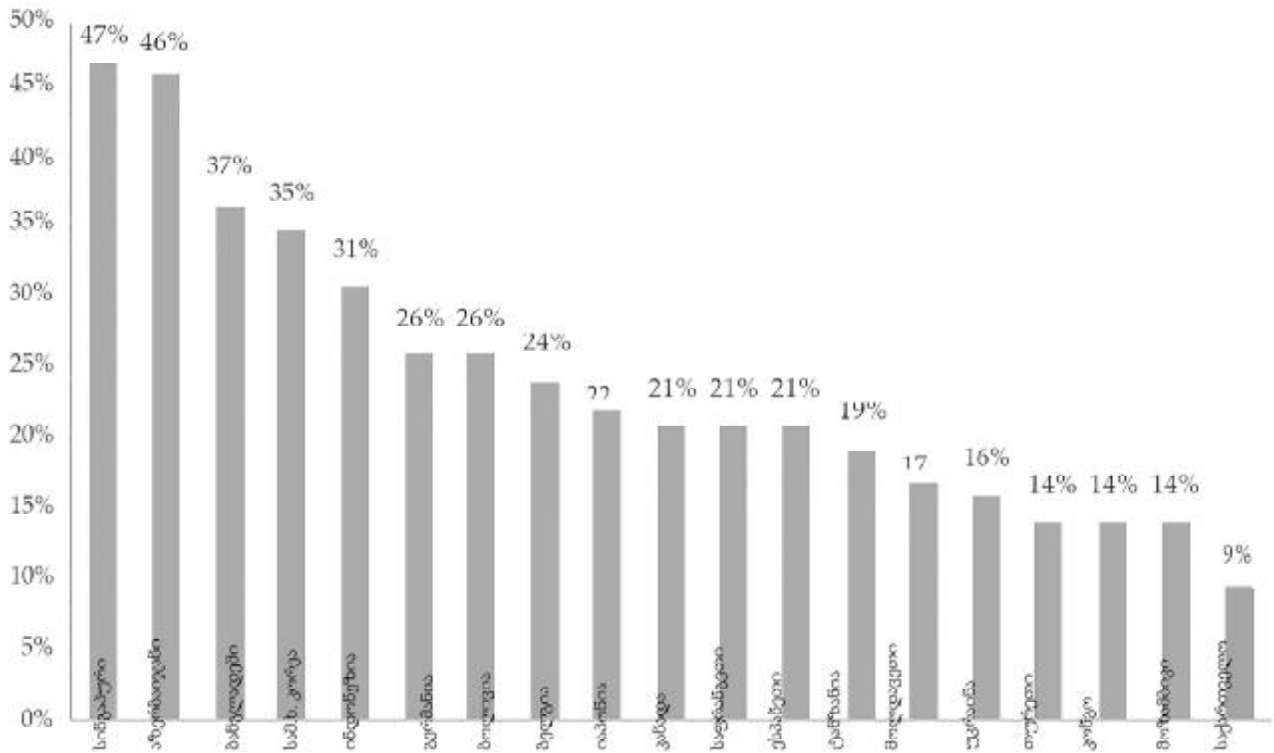
ლიკვიდობის ხარჯი: ლიკვიდობის საზედამხედველო მოთხოვნა – 30 პროცენტი საკმარისია ლიკვიდობის რისკების გადასაფარად. ამასთან, შესაძლებელია ლიკვიდური სახსრების შემოსავლიან აქტივებში დაბანდება, რაც ლიკვიდობის ხარჯს შედარებით ამცირებს.

ფიქსირებული აქტივების ხარჯი: აღნიშნულ ხარჯს საქართველოს ეროვნული ბანკი აფასებს როგორც მოზიდული სახსრების ღირებულებებისა (ფიქსირებული აქტივის ყიდვისთვის ბანკმა უნდა მოიზიდოს რესურსი) და ძირითადი საშუალებების ექსპლუატაციის ხარჯის ჯამს.

⁸ წყარო: Economic Indicators: Gross National Savings(% of GDP) 2012/ http://www.economywatch.com/economicstatistics/economicindicators/Gross_National_Savings_Percentage_of_GDP/2012/; http://www.economywatch.com/economicstatistics/economicindicators/Gross_National_Savings_Percentage_of_GDP/.

დიაგრამა 3. მთლიანი დანახოგი / მთლიან შიდა პროდუქტთან⁹

ადმინისტრაციული ხარჯები: სესხის პროცენტის ფორმირების დიდი ნაწილი მოდის საოპერაციო ხარჯებზე (ხელფასები, საკონსულტაციო ხარჯები, სარეკლამო ხარჯები და ა.შ.). 2012 წლის დეკემბრის მდგომარეობით, ისინი წლიურად სესხების 7,1 პროცენტს შეადგენენ (ფიქსირებული აქტივების ხარჯის ჩათვლით, – 8,1 პროცენტს). საპროცენტო განაკვეთების სპრედი⁹ მაღალი დონე მეტწილად, ბანკების მცირე მასშტაბის გამო, ადმინისტრაციული ხარჯების სიჭარბით აიხსნება. ხოლო ის ფაქტი, რომ სპრედი იგივე მოცულობის საბანკო სისტემის მქონე ქვეყნებისასაც კი აღემატება, ძირითადად გამოწვეულია ფარული ხარჯების არარსებობით (ე.წ. ცაჰპაცკ - ები)¹⁰.

საპროცენტო რისკის პრემია: სხვა თანაბარ პირობებში, რაც მეტია ვადიანობის გეპი საპროცენტო განაკვეთების მიმართ მგრძნობიარე აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის, მით უფრო მეტია საპროცენტო რისკის პრემია. ძალზე

უხეში შეფასებებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოს საბანკო სისტემისთვის საპროცენტო რისკის პრემია საშუალოდ სესხის 1 პროცენტია.

საკრედიტო რისკის პრემია: საქართველოს საბანკო სისტემაში, ისტორიულად გაცემული სესხების 3,5 პროცენტი ყოველწლიურად უკან არ ბრუნდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბანკებმა სესხები 4,1 პროცენტით უფრო ძვირად უნდა გასცენ, რათა მიიღონ იგივე შემოსავალი, რასაც ამ 3,5 პროცენტი სესხებისა და მათზე დარიცხული პროცენტის ხარჯზე მიიღებდნენ. საკრედიტო რისკი რისკების მართვის მეთოდების გაუმჯობესებასთან ერთად დროთა განმავლობაში უნდა შემცირდეს. თუმცა, საკრედიტო რისკს წლიდან წლამდე ახასიათებს საკმაოდ დიდი მერყეობა და საკრედიტო რისკის დაბალი დონე რამდენიმე წლის განმავლობაში არ უნდა იქნას აღქმული ამ რისკის შემცირებად. საკრედიტო რისკის შემცირებას სჭირდება ბევრად უფრო

⁹ საპროცენტო განაკვეთების სპრედი გულისხმობს სხვაობას სესხებისა და დეპოზიტების განაკვეთებს შორის.

¹⁰ როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ამ ქვეყნებში სესხის გაცემის პროცესი მოიცავს გარკვეული პირებისათვის (კრედიტ ოფიცერებისთვის თუ უფრო მაღალი დონის თანამშრომლებისთვის) მსესხებლის მიერ არაოფიციალური თანხების გადახდას. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საბანკო სექტორში კორუფციის პრაქტიკულად არ არსებობა სესხებზე ფასწარმოქმნის ანალიზის მხრივ მნიშვნელოვანი ფაქტორია. როდესაც საუბარია საერთაშორისო შედარებებზე, შესაძლებელია იყოს შემთხვევები, როცა ოფიციალური განაკვეთი რეალურისაგან განსხვავდება (ამ შემთხვევაში არ იგულისხმება განსხვავება ნომინალურსა და ეფექტურ განაკვეთებს შორის), რისი მიზეზიც კორუფციაა. თავისთავად, ობიექტურ მიზეზთა გამო, ამ ფაქტორის რაოდენობრივი შეფასება რთულია.

გრძელვადიანი და ფუნდამენტური ცვლილებები.

საკომისიო შემოსავლები: სესხებიდან მიღებული საკომისიო შემოსავლები 2012 წლის დეკემბრის მონაცემებით წლიურად სესხების 4.55 პროცენტს შეადგენს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ეს შემოსავლები 4.55 პროცენტით ამცირებს სესხის ნომინალურ განაკვეთს¹¹.

მიუხედავად იმისა, რომ ჰერფინდალ-ჰირშმანის ინდექსით¹² (რაც კონცენტრაციის აკადემიურ საზომს წარმოადგენს) საქართველოს საბანკო სისტემა შეიძლება საკმაოდ კონცენტრირებულად ჩაითვალოს ($HHI=2178$)¹³, რაც დამახასიათებელია მცირე ეკონომიკისა და მცირე საფინანსო სისტემის მქონე ქვეყნებისთვის. ბანკების მიერ სასურველი მასშტაბის მისაღწევად და ეფექტიანობის გასაუმჯობესებლად ეს აუცილებელია (მასშტაბის ეკონომიის ხარჯზე) და არ შეიძლება ცალკე აღებული ჩაითვალოს მონოპოლიის ან ოლიგოპოლიის ინდიკატორად.

აღსანიშნავია, რომ HHI ინდექსი მხოლოდ კონცენტრაციის მაჩვენებელია და კონცენტრაციასა და კონკურენციას შორის პირდაპირი კორელაციის არსებობა აუცილებელი არ არის. ხშირად ორ მოთამაშესაც შეუძლია ისეთი მძაფრი კონკურენციის შექმნა, რომ თავისუფალი კონკურენციის მოდელი იქნას მიღწეული (მაგალითად, ბერტრანდის დუოპოლიის მოდელი) და, პირიქით, დაბალ კონცენტრირებულ ინდუსტრიაში შეიძლება კარტელური და ოლიგოპო-

ლიური ქცევა ფიქსირდებოდეს. იმისათვის, რომ შეგვეფასებინა რამდენად არის საბანკო ინდუსტრიაში მოთამაშეების სტრატეგიული ქცევა კონკურენტული, გამოვიყენეთ პანზარ და როსეს მოდელი¹⁴, რომელიც აფასებს კონკურენციის დონეს H სტატისტიკის მეშვეობით.

მოდელი აჩვენებს, თუ როგორ ხსნის საპროცენტო შემოსავლების ელასტიურობა ხარჯების ცვლილების მიმართ საბანკო სექტორის კონკურენციის დონეს. H სტატისტიკის უარყოფითი მნიშვნელობა მიუთითებს მონოპოლიის არსებობაზე; მნიშვნელობა 0-დან 1-მდე ინტერვალში მიუთითებს მონოპოლისტური კონკურენციის არსებობაზე¹⁵; დაბოლოს, რაც უფრო ახლოს არის H სტატისტიკის მნიშვნელობა 1-თან, მით უფრო კონკურენტულია ბაზარი.

საქართველოს ფაქტობრივი მონაცემებით, 2006 წლიდან დღემდე საშუალო H სტატისტიკა არის 0,69 (**ცხრილი 1**), რაც იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს საბანკო ბაზარზე, განვითარებული ქვეყნების მსგავსად, მონოპოლისტურ კონკურენცია მოქმედებს (**დიაგრამა 4**).

მე-4 დიაგრამიდან თვალნათლივ ჩანს, რომ ბანკების რაოდენობა და მათი კონცენტრაცია არ არის კონკურენციის დონის პირდაპირი ამსახველი.

ქართულ საბანკო სისტემაში მაღალ კონკურენციაზე არაერთი ფაქტი მიუთითებს, რომელთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი:

- საქართველოში სხვა ქვეყნებთან შედარ-

¹¹ საქართველოსა და აღმოსავლეთ ევროპაში, ასევე ჩვენს რეგიონში მოქმედი კომერციული ბანკების სტანდარტული საოპერაციო ტარიფების შედარების მიზნით, 2012 წლის სექტემბერში საქართველოს ეროვნული ბანკის მომხმარებელთა უფლებების დაცვის განყოფილებამ ჩაატარა შესაბამისი კვლევა. ინტერნეტით ხელმისაწვდომი რესურსების გარდა, გამოყენებულ იქნა საქართველოში მოქმედი საერთაშორისო საბანკო ჯგუფების წევრი ბანკების მიერ მოწოდებული ინფორმაცია: ერთმანეთს შედარდა ჩეხეთში, სლოვენიაში, ლატვიაში, ბელორუსში, რუსეთში, უკრაინაში, მოლდოვაში, სომხეთში, ყაზახეთსა და საქართველოში მოქმედი ერთი და იმავე საბანკო ჯგუფის წევრი თვრამეტი ბანკის მონაცემები. გაანალიზებულ იქნა რამდენიმე სცენარი, როგორცაა, მაგალითად, ფიზიკური და იურიდიული პირის მიერ ანგარიშის გახსნა, მომსახურება და სხვადასხვა ოპერაციების წარმოება ერთი წლის განმავლობაში. ასევე, ფიზიკური პირების მიერ სადებეტო ბარათის გახსნა, მომსახურება და სხვადასხვა ოპერაციების წარმოება ერთი წლის განმავლობაში. მიღებული შედეგების მიხედვით, მომხმარებლის მიერ წლის განმავლობაში გადასახდელი საკომისიოს ოდენობა ქართულ ბანკებში ბევრად ნაკლებია სხვა ქვეყნებთან შედარებით. ასევე გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაციით კორპორატიული შეთავაზების ფარგლებში ბანკები მომხმარებელს სტანდარტულთან შედარებით ბევრად დაბალ ტარიფებს სთავაზობენ, რაც ხშირ შემთხვევაში გარკვეული მომსახურებების სრულიად უფასოდ მიღების საშუალებას იძლევა. თუმცა ამ კუთხით სხვა ქვეყნებში არსებული პრაქტიკის გაანალიზებაც არის საჭირო. აღნიშნული გარემოება სესხებზე საპროცენტო განაკვეთების უფრო მაღალ დონეს იწვევს.

¹² ჰერფინდალ-ჰირშმანის (HHI) ინდექსი ბაზრის კონცენტრაციის ინდექსი, რომელიც შეადგენს შესაბამის ბაზარზე ყველა ეკონომიკური აგენტის წილთა კვადრატების ჯამს.

¹³ $HHI > 1800$ მიუთითებს მაღალ კონცენტრაციაზე.

¹⁴ Anjan V. Thakor, Arnoud W. A. Boot. "Handbook of Financial Intermediation and Banking" Elsevier B.V. 2008.

¹⁵ "მონოპოლისტური კონკურენცია" არის კონკურენციის ტიპი, სადაც ბაზრის მოთამაშეები კლიენტებს სთავაზობენ რაიმე ნიშნით განსხვავებულ პროდუქტს, რის ხარჯზეც ბაზრის მოთამაშეებს პროდუქტის ფასზე აქვთ გარკვეული ზეგავლენა [იხ.: Paul Krugman, Maurice Obstfeld. International Economics: Theory and Policy. Addison-Wesley. 2008].

ცხრილი 1. საქართველოს საბანკო სისტემის H სტატისტიკა წლების მიხედვით

პერიოდი	სტატისტიკა
2006-2007	0.874
2007-2008	0.849
2008-2009	0.544
2009-2010	0.566
2010-2011	0.745
2011-2012	0.543
საშუალო	0,687

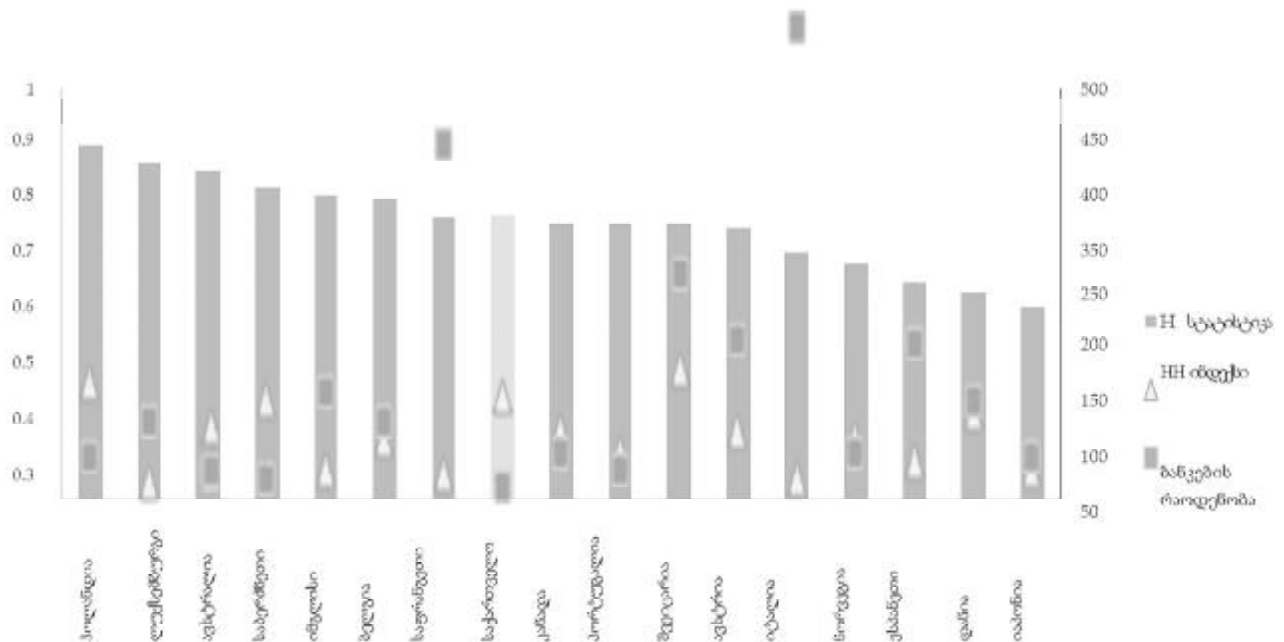
ებით საკმაოდ მაღალია მნიშვნელოვანი პერსონალის (key personnel) ხელფასები (დიაგრამა 5).

■ საქართველოში მაღალია ბანკომატების და ფილიალების რაოდენობა (დიაგრამა 6). ცენტრალურ ქუჩებზე ერთმანეთის გვერდითაა განთავსებული ბევრი ბანკის ფილიალი. ნაკლებად მჭიდროდ დასახლებულ რეგიონებშიც კი გვხვდება ერთდროულად რამდენიმე

ბანკის ფილიალი და ბანკომატი. აღსანიშნავია ფილიალების ვიზუალური მხარე და სერვისი, რაც განვითარების მიხედვით მსგავს ქვეყნებთან შედარებით საქართველოში გაცილებით მაღალია.

■ ფილიალებით ყველაზე მსხვილი ბანკის 197 ფილიალიდან მინიმუმ 149 ფეხით სავალ მანძილზე მდებარეობს 3 შედარებული კონკურენ-

დიაგრამა 4. Panzar Rosses H სტატისტიკა¹⁶, Herfindahl-Hirschman-ის ინდექსი (HHI)¹⁷ და ბანკების რაოდენობა ქვეყნების მიხედვით

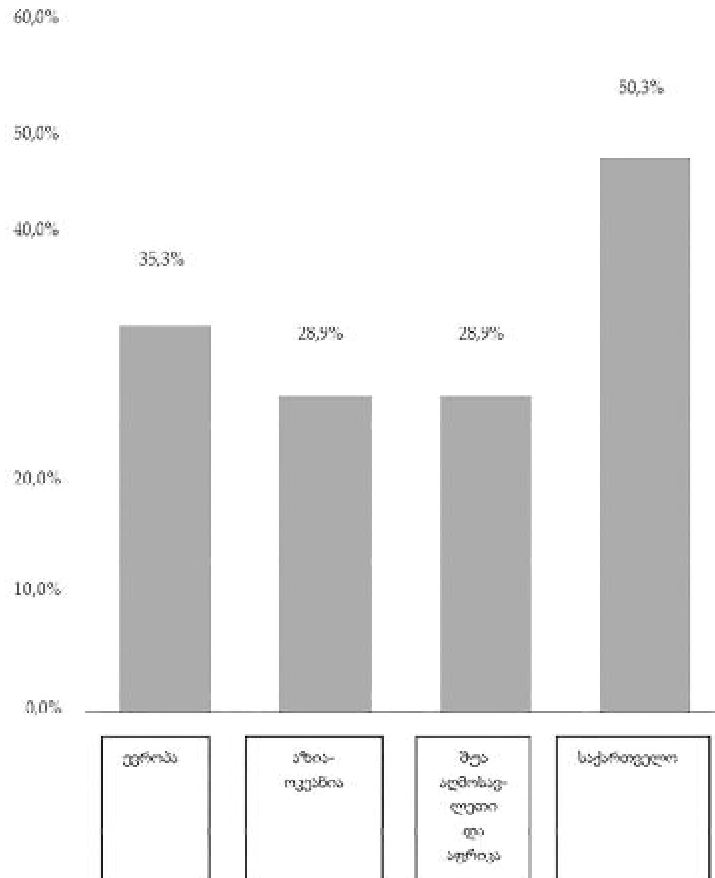

¹⁶ The World Bank. Financial Sector Operations and Policy Department. August 2003.

¹⁷ Competition and efficiency in a unified European banking market By Jacob A. Bikker. Edward Elgar Publishing 2004.

დიაგრამა 5. სახელფასე ხარჯის წილი მთლიან საოპერაციო ხარჯებში

ტიდან მინიმუმ ერთიერთი ბანკის ფილიალი.

ეროსა და იმავე სავაჭრო ობიექტში ხშირად გვხვდება რამდენიმე ბანკის ელექტრონული გადახდის (POS) ტერმინალი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ კლიენტის ექსკლუზიურ (კარტელურ) მომსახურებაზე ბანკებს შორის შეთანხმება არ არის.

საქართველოს საბანკო სისტემაში წარმოდგენილია მსოფლიოში ბევრი კარგად ცნობილი ბანკი თუ სხვა საფინანსო ინსტიტუტი. 2012-2013 წლებში ამ ბანკების სიას დაემატა თურქული „იშ ბანკი“, ჩინური „Xinjiang HuaLing Industry & Trade (Group) Co“ და აზერბაიჯანული „პაშა ბანკი“. აღსანიშნავია, რომ ქართული ბანკების კაპიტალის 86 პროცენტის მფლობელები ეს ორგანიზაციები და სხვა უცხოელი ინვესტორები არიან. ხშირ შემთხვევაში მსხვილი სესხები გაიცემა მშობელი კომპანიების გარანტიებით და ზოგჯერ სრულად თუ ნაწილობრივ მათ მიერ ფინანსდება.

საკმაოდ ხშირია კონკურენტი ბანკების მიერ სხვა ბანკებიდან კლიენტების გადმობირების ფაქტები სესხების რეფინანსირების გზით. ეს ფაქტორი კიდევ უფრო გამწვავდა საქართვე-

ლოს ეროვნული ბანკის მიერ წინსწრებით დაფარვის საკომისიოს 2 პროცენტიანი ზედა ზღვარის დაწესების შემდეგ. ეს თვალშისაცემია გამძაფრებული სარეკლამო კამპანიებითაც (სესხების პორტირება, 3 თვის პროცენტი საჩუქრად და სხვა).

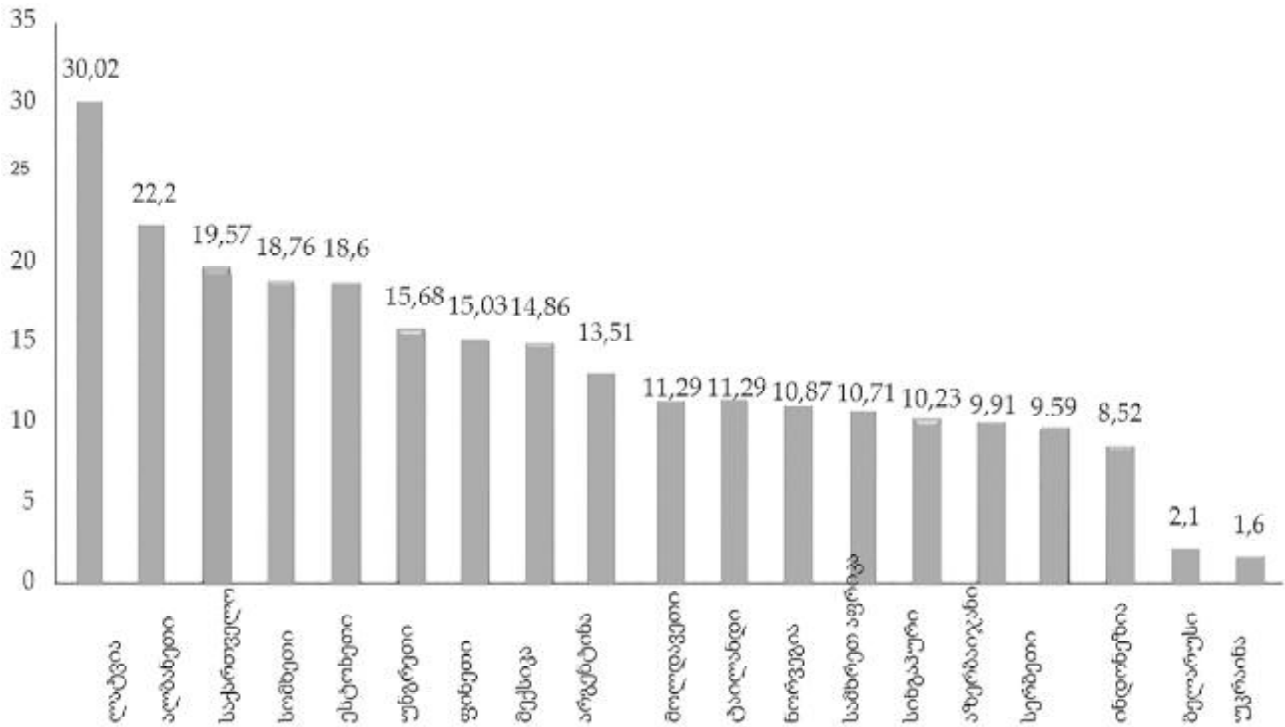
კონკურენციას ხელს უწყობს მომხმარებელთა უფლებების დაცვის წესი, რითაც შესაძლებელი გახდა სესხისა და დეპოზიტის რეალური (ეფექტური) საპროცენტო განაკვეთის სხვადასხვა ბანკებში შედარება.

კონკურენციის მაღალ მაჩვენებელზე ასევე მიუთითებს სინდიცირებული სესხების თითქმის არ არსებობა, რაც საკმაოდ ხშირია სხვა ქვეყნებში.

სწორედ კონკურენცია იწვევს მარკეტინგის მაღალ ხარჯებს, რაც ასევე თვალში საცემია ჩვეულებრივი მოქალაქისათვის. ამ ხარჯებმა 2012 წელს გადასახადებამდე წმინდა მოგების 9 პროცენტს, ხოლო მთლიანი შემოსავლების თითქმის 3 პროცენტს მიაღწია. ეს მაჩვენებელი შესაბამისობაშია აშშ-ს საბანკო სისტემის ანალოგიურ მაჩვენებელთან (დიაგრამა 7).

დიაგრამა 6. ბანკების ფილიალები 100,000 სრულწლოვანზე

■ ბოლო 8 წლის განმავლობაში საშუალო ამონაგები კაპიტალზე საქართველოს საბანკო სექტორში მხოლოდ 8 პროცენტია. ეს საკმაოდ ჩამოუვარდება დეპოზიტის განაკვეთსაც კი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ბანკები შეზღუდულები არიან კონკურენციით და ფინანსურად გამართლებულ მოგებაზე ბევრად ნაკლებს იღებენ.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკონომიკის დაკრედიტების დონე საკმაოდ დაბალია, სესხის მომსახურების ტვირთი თითოეულ მსესხებელზე საკმაოდ მძიმეა. რასაც მაღალი საპროცენტო განაკვეთები და მოკლე ვადიანობები განაპირობებს. ყოველივე ეს კი, სესხის ყოველთვიურ შენატანს ზრდის. ვადიანობის ზრდა, მაღალი საპროცენტო განაკვეთების პირობებში აზრს კარგავს, რადგან ვადიანობის მიუხედავად ყოველთვიურ შენატანში დიდია და არ იცვლება პროცენტის წილი, ხოლო ძირითანხა უმნიშვნელოდ მცირდება.

შესაბამისად, საპროცენტო განაკვეთების შემცირება სასურველია არა მარტო ეკონომიკური განვითარებისთვის, არამედ აუცილებელი წინაპირობაა თვით ბანკების შემდგომი ზრდის მისაღწევად.

ამის მიღწევა კი რამდენიმე გზით შეიძლება. ყველაზე პრიორიტეტულ და რეალურ მიმართულებად შეიძლება დასახელდეს შემდეგი:

1. საოპერაციო ეფექტიანობის გაუმჯობესე-

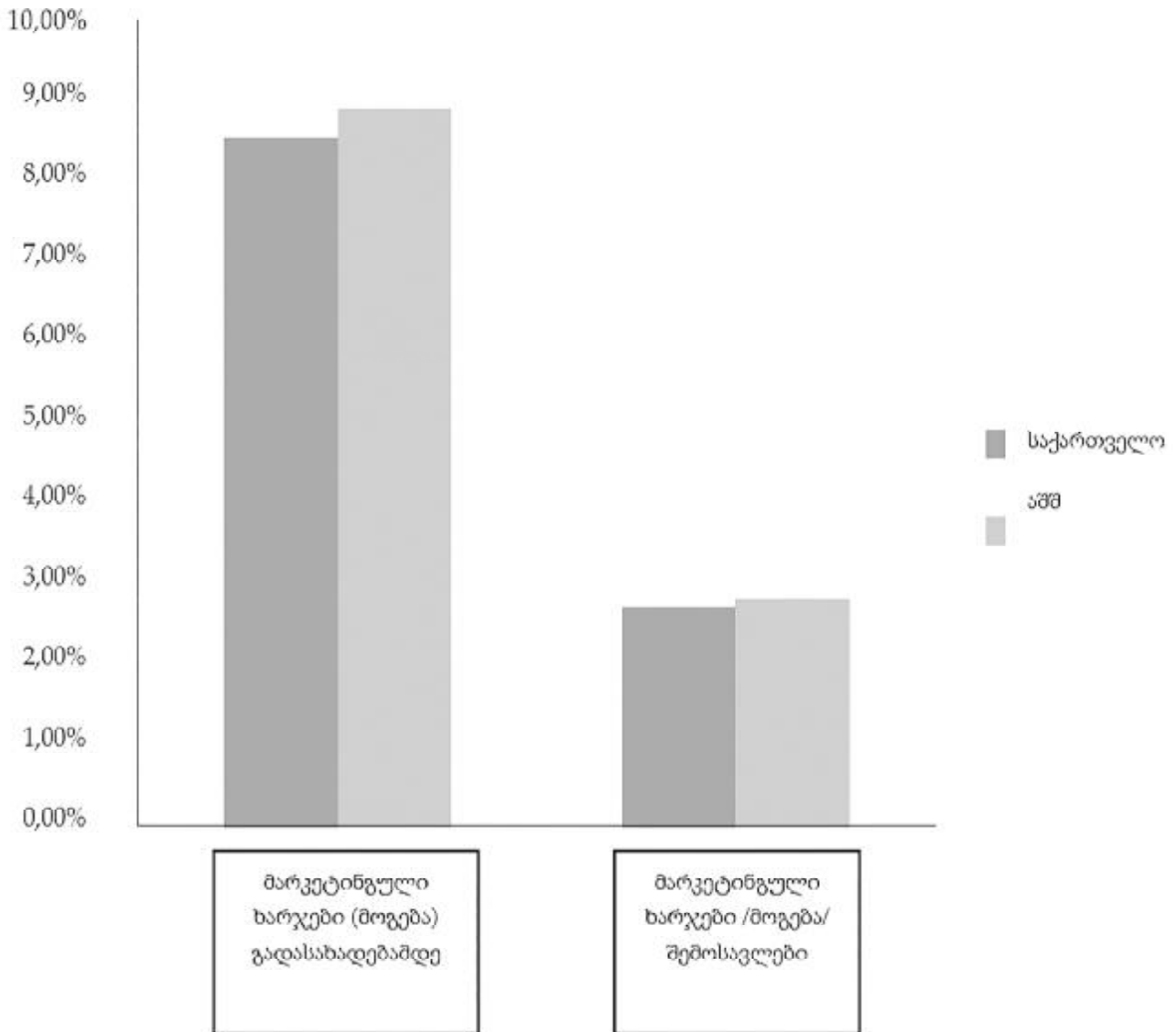
ბა, ერთი მხრივ, საბანკო სისტემის მასშტაბის ზრდით იქნება მიღწეული (ამ მხრივ საყურადღებოა საბანკო სექტორის მოგების ცვლილების დეკომპოზიცია, რაც სეზონის 2011 და 2012 წლების წლიური ანგარიშების საბანკო სექტორის მომგებიანობის ნაწილშია განხილული და გვიჩვენებს, რომ ეფექტიანობის ზრდას ყოველი წლის წმინდა მოგებაში მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავია), ხოლო მეორე მხრივ, შიდა სისტემების ოპტიმიზაციით, მათ შორის ახალი ტექნოლოგიების დანერგვით (ელექტრონული გადახდები, ინტერნეტ ბანკინგი, მობაილ ბანკინგი და ა.შ.), არის შესაძლებელი.

ეფექტიანობის გაუმჯობესებას ასევე ხელს შეუწყობს საბანკო სისტემის კიდევ უფრო მეტი კონსოლიდაცია. თუმცა, ეს არ უნდა ასოცირდებოდეს კონკურენციის შეზღუდვასთან. პირიქით, კონსოლიდაცია გაზრდის ეფექტიანობას, წარმოშობს ბაზრის ახალ ძლიერ მოთამაშეებს, შეამცირებს ბანკების ხარჯებს, რაც საბოლოო ჯამში სასესხო განაკვეთის კლებაში აისახება და მოსახლეობას სესხის მომსახურების ტვირთს შეუმსუბუქებს.

2. სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე პირდაპირ გავლენას იქონიებს ვალდებულებების ხარჯის შემცირება. ეს უკანასკნელი ბუნებრივად მოხდება ქვეყანაში დანაზოგების დონის ზრდით, რაშიც დიდ წვლილს შეიტანს საპენსიო რეფორმის განხორციელებაც. ქვეყნის

დიაგრამა 7. მარკეტინგული ხარჯები¹⁸

რისკის შემცირება და საკრედიტო რეიტინგების გაუმჯობესება ხელს შეუწყობს როგორც უცხოური, ასევე ადგილობრივი რესურსის გა-
იაფებას.

3. გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველო-
ში მაღალია საკრედიტო რისკები, რისკების მარ-
თვის ფუნქციის გაძლიერება ბანკების მხრიდან
რაციონალური და მო-სალოდნელი ნაბიჯია.
რისკების მართვის განვითარების წასახალისე-
ბლად აქტიურად მუშაობს სეზ-იკ, რაც საერთა-
შორისო გამოცდილების გათვალისწინებით
რისკებზე დაფუძნებული ზედამხედველობის
პრინციპების მზარდი გამოყენებით გამოიხატე-
ბა.

დასკვნა. ჩატარებული კვლევის შედეგად შეი-
ძლება რამდენიმე მნიშვნელოვანი დასკვნის გამო-
ტანა:

1. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სა-
ბანკო სისტემაში კონცენტრაცია დიდია (რაც ზო-
გადად დამახასიათებელია პატარა ეკონომიკისა
და მცირე ზომის ფინანსური სისტემის მქონე
ქვეყნებისთვის), კონკურენციის დონე საკმაოდ მა-
ღალია. კონკურენცია ზღუდავს მომგებიანობას,
რაც ნათლად აისახება კაპიტალზე ამონაგების
ისტორიულად დაბალ დონეში (ბოლო 10 წლის
განმავლობაში საშუალო ROE 8 პროცენტს
უტოლდება);

2. ქვეყანაში მაღალია საკრედიტო რისკები,

¹⁸ წყარო: ლეჟავა პ. ფასწარმოქმნა სესხებზე და კონკურენცია საქართველოს საბანკო სექტორში. ეკონომიკა და
საბანკო საქმე, 2013. ტომი I, 1, გვ. 39/ https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2013/n_1/lejava.pdf.

რომელთა ფასი სესხის საპრო-ცენტო განაკვეთში იდება და დაახლოებით 4 პროცენტით ზრდის მას. საკრედიტო რისკის შემცირება შესაძლებელია ბანკებში რისკების მართვის ფუნქციის უფრო მეტად დახვეწით;

3. კაპიტალისა და ლიკვიდობის საზედამხებელო მოთხოვნების ცვლილებას სასესხო განაკვეთზე, სხვა ფაქტორებთან შედარებით, უმნიშვნელო გავლენა აქვს.

4. სესხებზე საპროცენტო განაკვეთების შემცირება ხარჯების არსებული სტრუქტურის პირობებში რთულია. თუმცა, არსებობს ხარჯების ნაწილის კლების პოტენციალი, რაც, მატერიალიზაციის შემთხვევაში, სესხებზე პროცენტების კლებაში აისახება. ამის მიღწევა კი რამდენიმე გზით შეიძლება:

ჯერ-ერთი, საოპერაციო ეფექტიანობის გაუმჯობესება, ერთი მხრივ, საბანკო სისტემის მასშტაბის ზრდით იქნება მიღწეული (ამ მხრივ საყურადღებოა საბანკო სექტორის მოგების ცვლილების დეკომპოზიცია, რაც სეზონის 2011 და 2012 წლების წლიური ანგარიშების საბანკო სექტორის მომგებიანობის ნაწილშია განხილული და გვიჩვენებს, რომ ეფექტიანობის ზრდას ყოველი წლის წმინდა მოგებაში მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავია), ხოლო მეორე მხრივ, შიდა სისტემების ოპტიმიზაციით, მათ შორის ახალი ტექნოლოგიების დანერგვით (ელექტრონული გადახდები, ინტერნეტ ბანკინგი, მობაილ ბანკინგი და ა.შ.), არის შესაძლებელი.

ეფექტიანობის გაუმჯობესებას ასევე ხელს შეუწყობს საბანკო სისტემის კიდევ უფრო მეტი კონსოლიდაცია. თუმცა, ეს არ უნდა ასოცირდებოდეს კონკურენციის შეზღუდვასთან. პირიქით, კონსოლიდაცია გაზრდის ეფექტიანობას, წარმოშობს ბაზრის ახალ ძლიერ მოთამაშეებს, შეამცირებს ბანკების ხარჯებს, რაც საბოლოო ჯამში სასესხო განაკვეთის კლებაში აისახება და მოსახლეობას სესხის მომსახურების ტვირთს შეუმსუბუქებს.

მეორე, სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე პირდაპირ გავლენას იქონიებს ვალდებულებების ხარჯის შემცირება. ეს უკანასკნელი ბუნებრივად მოხდება ქვეყანაში დანაზოგების დონის ზრდით, რაშიც დიდ წვლილს შეიტანს საპენსიო რეფორმის განხორციელებაც. ქვეყნის რისკის შემცირება და საკრედიტო რეიტინგების გაუმჯობესება ხელს შეუწყობს როგორც უცხოური, ასევე ადგილობრივი რესურსის გაიაფებას.

დაბოლოს, გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველოში მაღალია საკრედიტო რისკები, რისკების მართვის ფუნქციის გაძლიერება ბანკების მხრიდან რაციონალური და მოსალოდნელი ნაბიჯია. რისკების მართვის განვითარების წასახალისებლად აქტიურად მუშაობს საქართველოს ეროვნული ბანკიც, რაც საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით რისკებზე დაფუძნებული ედამხედველობის პრინციპების მზარდი გამოყენებით გამოიხატება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ასათიანი ვ., ცაავა გ. კომერციული ბანკების საქმიანობის ფინანსური ანალიზი (თეორია, მეთოდები და პრაქტიკა). - თბილისი, 2014. - 500 გვ.
2. ბლუმბერგი (თავისუფალი ქართულენოვანი ენციკლოპედია ვიკიპედიიდან), საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2012.
3. კოვზანაძე ი., კონტრიძე გ. თანამედროვე საბანკო საქმე. სახელმძღვანელო. - თბილისი, 2014. - 567 გვ.
4. ინგოროყვა ა., ჩხაიძე ზ., ცაავა გ. საბანკო ინფორმაციული სისტემები და ტექნოლოგიები. სახელმძღვანელო. - თბილისი, 2009. - 400 გვ.
5. ინგოროყვა ა., ფიქსაია ზ., ფიქსაია ი. საბანკო ოპერაციები. ლექციების კურსი. - თბილისი, 2009. - 470 გვ.
6. ლეჟავა პ. ფასწარმოქმნა სესხებზე და კონკურენცია საქართველოს საბანკო სექტორში. - ეკონომიკა და საბანკო საქმე, 2013. ტომი I,

- 1, გვ. 31-40 / https://www.nbg.gov.ge/uploads/journal/2013/n_1/lejava.pdf.
7. მერჯანი მ. ბანკების კონკურენცია და უცხოური ინვესტიციების გავლენა საქართველოს საბანკო სისტემაზე. სადოქტორო ნაშრომის ავტორეფერატი ბიზნესის მართვაში (ფინანსები და საბანკო საქმე) / შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. - თბილისი 2011. - 29 გვ.
8. ხარაზიშვილი მ. საბანკო კრედიტებზე მაღალი პროცენტები ინფლაციის ბრალია: ქვეყანაში ბანკებს შორის კონკურენტული გარემო ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული / http://abg.org.ge/docs/rezonanse-interest_rate.pdf.
9. caava g., xanTaZe g. საბანკო საქმე (თეორია, მეთოდები და პრაქტიკა). სახელმძღვანელო. - თბილისი, 2014. - 600 გვ.
10. ხანთაძე გ., ცაავა გ. საბანკო ოპერაციები. სახელმძღვანელო. - თბილისი, 2012. - 400 გვ.
11. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის

საფუძვლები (საბანკო საქმე). სახელმძღვანელო. - თბილისი, 2010. - 1046 გვ.

12. Anjan V. Thakor, Arnoud W. A. Boot. "Handbook of Financial Intermediation and Banking" Elsevier B.V. 2008.

13. Economic Indicators: Gross National Savings (% of GDP) 2012 / http://www.Economywatch.com/economic-statistics/economicindicators/Gross_National_Savings

Percentage_of_GDP/ 2012/.

14. Paul Krugman, Maurice Obstfeld. International Economics: Theory and Policy. - Addison-Wesley, 2008.

15. Competition and efficiency in a unified European banking market By Jacob A. Bikker. Edward Elgar Publishing 2004.

16. The World Bank. Financial Sector Operations and Policy Department. August, 2003.

PECULIARITIES OF BANKING COMPETITION IN GEORGIA

MERAB VANISHVILI - Georgian Technical University, Professor

E-mail: merabvanishvili@yahoo.com

DAVIT KHACHAPURIDZE - Georgian Technical University, PhD

E-mail: davitkhachapuridze@gmail.com

Summary

The present article is to discuss the importance of the banking market and the competition between the banks, the loan interest rate of its components, to help us with more skill to evaluate the level of lending rates and the factors contributing to the reduction of real ways to see her.

The article also made the banking system in the context of international competition depicting various facts submission attempt. At the end of the article outlines three ways of reducing the interest rates on loans, of which the appeal is likely to have a significant effect.

Analysis of the several conclusions: 1) to reduce the costs of the existing structure of interest rates on

loans is difficult. However, there is potential for the occurrence of costs, which is the materialization of the decline in interest rates on loans are recorded; 2) While the concentration of the banking system is high, the level of competition is very high. Limit the profitability of the competition, which is clearly reflected in the historical low level of return on capital; 3) the higher credit risks, the price of the loan interest rate of about 4 percent growth, and it is placed. Credit risk can be minimized by banks in risk management function is more accurate; 4) capital and liquidity requirements of the regulatory changes in the lending rate compared to other factors have a significant impact.